EMLÉKBESZÉDEK

MELYEK

SZAB. KIR. DEBRECZEN VÁROS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

MÜKÖDŐ KÉT VETERÁN NYOMDÁSZ

CSONTOS FERENCZ ÉS LÁSZLÓ LAJOSNAK

1874. évi Julius 16. napján

TARTOTT

FÉLSZÁZADOS EMLÉKÜNNEPÉLYEKOR

ELMONDATTAK.

DEBRECZEN,
NYOMATOTT A VÁROS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1874.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MEGNYITÓ BESZÉD

IRTA ÉS ELMONDOTTA:

SZŰCS ISTVÁN

KIR. TÖRVÉNYSZÉKI BIRÓ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Tisztelt Társaság!

Nem ritkán történik az életben, hogy igénytelen czélból rendezett ünnepélyek fontosságra emelkednek az által, ha nagyobbszerü rokoneszmékkel hozatnak azok kapcsolatba.

Jelenben is ez az eset. — Debreczen város könyvnyomdájának két veterán munkása — mint ilyenek betöltvén 50-ik évét munkás pályájuknak —; a városi lelkes elöljáróság — e nem mindennapi tünemény jelentőségének érzetétől áthatva — örömmel nyújtott segédkezet, a város szolgálatában levő nyomdász társulatnak, hogy ez, félszázadon keresztül hiven működött két pályatársa jubileumának emlékét vidám lakomával ünnepelhesse meg. — És a társulat, mert hitte, hogy az ügy — melynek ő szolgálatában áll — nem magánérdekü; bár szerény körülményeinél fogva, nem teheté is az összes nagy közönséget, ez ünnepély részesévé; óhajtott legalább többeket megnyerni ez örvendetes jelenet tanui gyanánt.

És hogy a társulat nem csalatkozott hitében, tanusitja ezt az itten szép számmal egybegyült fényes közönség, tanusitják azon legkülönbözőbb állású, és foglalkozásu, életmódjukra, társadalmi és politikai meggyözödésükre nézve egymástól eltérő férfiak, kiket e körben tisztelni szerencsések vagyunk, kik örömest hagyák el hivatali foglalkozásukat, üzletüket, irodájukat, mühelyöket, ekéjöket, csakhogy megjelenésökkel beigazolhassák, hogy mindnyájan birnak felfogásával ez ünnepély jelentőségének, ez ünnepélynek, mely e nyári idény alatt megtartott ily nemü összejövetelektől már csak abban is különbözik, hogy itten nem annyira anyagi, hanem inkább szellemi élvezetek kinálkoznak.

De hogy mik legyenek hát azon rokon-nemü eszmék, me-

lyek ez igénytelen ünnepélyt, a fogékony keblüekre nézve érdekessé, és vonzalmassá képesek emelni? — e kérdés megoldását én következőkben vélem feltalálhatni.

I.

Democrata irányú áramlatokkal teljes korunk egyik legdicsöbb vivmánya az, hogy mai időben a munka — már az, akár mint tudomány a homloknak, akár mint üzlet az arcznak, akár pedig mint kézmü- és gazdászati ipar, a kéznek redöiben nyilatkozzék — napról-napra magasb fokára emelkedik a becsülésnek. — Igaz ugyan, hogy a szorosan ugynevezett tudomány, régibb időkben sem panaszkodhatott a miatt, hogy legalább az értelmesb, és müveltebb osztályuak előtt, a maga érdemlett méltatásába ne részesült volna. — Ámde csak a természeti tudományok cultiválása által gyakorlatiassá vált uj kornak lett feltartva azon dicsöség, hogy általánosan felismertessék azon igazság, miszerint minden nemzet, saját jól értett érdekében cselekszik, ha a szorosan úgy nevezett tudomány mellett, a kereskedésnek, a kézmü- és gazdászati iparnak is megfizeti a hálás elismerés adóját. — Igen is — tisztelt társaság! — A mai világ nem érzi már indittatva magát az ösöktöl öröklött puszta czimek s magas hivatali állomásoknak — ha azok személyes érdemekkel is kapcsolatban nincsenek — megbámulására, de söt kit-kit — mennyi annak belértéke — csak annyira becsül; s kit-kit csak annyira itél figyelemre érdemesnek, és számba vehető tényezönek, mennyi productiv munkaerövel járul az, az emberiség közérdekeinek gyámolitásához.

Midön azonban én a munka becséről elmélkedem; nem felejtkezhetem el, fájdalom! arról is, hogy mai napig sem pusztult még ki a társadalom ép testén élödö parasyt növények azon faja, kik a fáradság nélküli, és könnyü élet utáni kórságtól gyötretve, a minden áron meggazdagodás iránt felfokozott szenvedéllyel vetik a szédelgések kábitó örvényébe magukat, és hiszelékeny polgártársaiknak bizalmával lelkiismeretlenül visszaélve, azok boldogságának romjain épitik fel álszerencséjök mulékony légvárát. — Az erkölcsi világ rendét hatalmas kezekkel intézö Nemezis azonban — mely nem hagy egy vétket sem büntetlenül — ö reájok nézve sem késik méltó bosz-

szújával, és hóhalmon épült boldogságuk nagy hirtelenséggel lelohasztása közben sulyosan megérezteti velök, hogy hasonlók lettek a hullámokhoz, melyeket a szél magasra emel, hogy rövid pillanat mulva, természetes szinvonalára sülyedjenek vissza, hitvány semmiségöknek.

Nagy szerencséje a világnak, hogy visszatetszéssel fordul el a közvélemény, a letünt hübéri korhadt intézmények eme utó-árnyaitól, — ezen gyászvitézektől, kiknek romlott keblök és nemtelen szivükön felül, hibájuk azon balga előítéletben is találja magyarázatát, hogy a becsületes szegénységet szégyenitönek, a dolgozást pedig lealázónak hitték magukra nézve.

Tisztelt társaság! Azon itélet, mely az édenkertből lett kiutasitása alkalmával Ádám apánk fejéhez e szavakban méretett: **„Arczod verejtékével egyed kenyeredet“** kibeszélhetlen áldást tartalmaz magában az emberiségre nézve. — Ez által lett ugyanis megajándékozva az emberi nemzet ama legdrágább kincsesel, hogy önboldogságának — Isten segedelme és a kedvező körülmények hozzájárulása mellett — önmaga lehessen megteremtője. — Igenis, az önmunkásságból, az egyszerüséggel párosult takarékosságból, és ez uton becsülettel szerzett vagyonra nemesen büszke önmegelégedéssel gondolásból árad ki, mint legtisztább kutföből, minden önérzetes emberre nézve, a szellemi, és anyagi jólét kiapadhatlan forrása, s onnan erednek minden családi és polgári erények, melyek által habár közvetlenül csak egyeseknek, és családoknak látszik is megalapulni boldogsága, de közvetve a társadalom biztositása, s az államok felvirágoztatása is hathatósan segittetik elő. — És ez az oka, hogy a munka méltánylása nemcsak a közvéleményt képező nagy közönség által ápoltatik, hanem a társadalom magasb köreiben is rokonszenves az. — Közösen van mindnyájunk előtt tudva, hogy magok az uralkodó fejedelmek is, rendszerint a kézmüiparnak egy, vagy más nemében kellő jártasságot szoktak szerezni magoknak. — Irva hagyatott: miszerint I-sö Leopold császár és magyar király nője Eleonóra, mindennap imádkozott jóltevöiért. — Kérdeztetvén, hogy kiket ért azok alatt? — felelé: „alattvalóimat kik engemet saját munkájokkal táplálnak.“ — Azt meg épen

csak mostanában volt alkalmunk hirlapokból megérteni, hogy az angol kormány jelen tagjai közzül három: Disräeli, Derby és Salisbury f. évi junius 27-kén lettek mint tiszteleti tagok a londoni szabó-czéhbe felvétetve, és a mi e felavatásnak megadja fontossági zamatát, — a felavatottak ketteje beszédet is tartott, szólván Disräeli azon pártnak, melyhez ő tartozik — jelentőségéről, — Derby pedig az európai békéről, melynek fentartása Angliának kötelessége.

A munka azonban megkülönböztetett becsülésre csak az esetben számolhat, ha szakbeli alapos ismeretcknek, és gyakorlati jártasságnak évek hosszú során beszerzésével jár karöltve. — Tapasztalásból tudjuk ugyanis, hogy nincs az életben egy mesterség, vagy bármi haszonhajtó foglalkozás is, mely bizonyos elökészületet, s az elökészület elsajátitásában kitartó, és ernyedetlen szorgalmat ne igényelne. — Fürge iparos, és kereskedői tanonczból lesz az ügyes segéd, ebből ismét a szakmájában jártas főnök. — Tanulni szerető gyógyszerész gyakornokból válik az ügyes gyógyszerész, miként szemfül gazdasági gyakornokból a gondos gazdatiszt. — Szorgalmas, és tanulmányozásban fáradhatlan joggyakornokból lesz idővel a kitünő biró, keresett ügyvéd, és nem ritkán a nyakas, és furfangos prókátor is. — Mi több, öreg béres sem lehet, ki elébb kis béres ne lett volna.

A kellő elökészülettel megkezdett munkának ernyedetlen béketüréssel, folytonosan utána látó szorgalommal, lelkiismeretes hüséggel, és szivós kitartással is kell folytattatnia.— Pedig szomorú! de igaz, hogy vannak munkások, úgy a tudomány, mint üzlet és ipar körében, kik csak bitorolják, nem pedig cultiválják választott szakmájok terét. — Hány munkása lehet például a tudománynak, kik a helyett, hogy tanuló szobájukba elvonulva, a tudni valók tág birodalmát tüznék ki átvirasztott éjeken keresztül, behatóbb búvárlásuk, és kutatásuk feladatául, könnyebb végét választva a dolognak, rokonérzelmü szövetségeseikkel közreműködve — mint hajdan a gallusok a Capitoliumba — ök is egymás vállain emelkednek fel a hirnév, és csodáltatás ragyogó Pantheonába? — Hány munkása lehet a hivatali foglalkozásnak, kik a helyett, hogy az eléjök tüzött körben, állomásuk becsületes hüséggel betöltésére szoritkoz-

nának; érdem, vagy sorrend szerint bekövetkezhető előléptetésök idejét bevárni sokallván, nádszálként hajló derekuk segedelmével, kegyuraik előtt szolgalelkűleg meghunyászkodva, önérzetök és jellemök árán kapaszkodnak fel a hivatali fokozatok sikos lajtorjáján, megfelejtkezve arról, hogy ilynemü eljárásuk közben hasonlókká lettek azon kéménysepröhöz, ki annál szurtosabb lett, mennél magasbra kúszott fel a kéménynek felfelé mindinkább keskenyebb teriméjüvé vált torkolatán. — Végre, hány nyegle kereskedöt, hány nyegle iparost nem mutat fel a mindennapi élet, kik szilárd üzlet folytatás, s alkalmas áruczikkek előállitása helyett, reklam csinálás és csalogató czégek fitogtatása, és kibigyesztése által szerzik meg, más jobbak felett nem érdemlett szerencséjöket. — Igen természetes, hogy az ily fajta embereket, habár kénytelen is élelmeseknek elismerni a világ, de még azért, hogy nagyobb az ö szerencséjök, mint becsületességük, teljességgel nem választja tisztelete tárgyaiul. — A nagy közönség — ha hagyta is magát rászedetni egyszer, de többször magával játékot üzetni nem engedvén, ösztönszerü érzékkel bir felismerésében választott embereinek, kiknél folytonos munkakedv és kitartás mellett, szilárd jellemet, szeplötelen becsületességet, tolakodni nem vágyó szerénységet, kellö müveltséget, magán- és közügyek iránti meleg érdeklödést, s minden teendökben megbizhatóságot fedezett fel. S az ily választottait aztán nem is mulasztja el minden rendelkezése alatti tisztességgel megjutalmazni, éspedig annál kitünöbben, minél inkább elöitélettöl mentes az államintézmény, honfiainak a közügyek kormányzására elválasztásában. Igy látjuk Debreczen város története régibb idejéböl, hogy nyomdai müvezetöböl Miskolczi Ferencz városi tanácsnokká, Kerekes Mihály és Baik András asztalos mesterekböl, Bitzó István és Vigkedvü Mihály pedig kereskedökböl választattak el a város föbiráivá. — Még szembeötlöbb példáit látjuk a fennebbi állitás igazságának, az észak-amerikai szövetséges államok történetében. Franklin nyomdász volt Philadelphiában, — Clay molnár Kentuckyban, — Douglas földmivelö Tenesseben, — Lincoln favágó Illinoisban, — Johnson szabó Marylandban, — Banks tábornok gyapot-fonó volt Ohióban, és mindnyájan nagy emberek lettek hazájukban, mert

kitünö müveltségük mellett folytonosan dolgoztak, és ritka becsületességöket semmi szin alatt árúba nem bocsátva, nélkülözni, türni, szenvedni, tudtak. — A ki nem próbálkozott meg az élettel, az maga sem tudja önmagáról, hogy ö mennyit ér? ugyan hogy kivánhatná hát másoktól, hogy öt kiemelve respectálják?

Csakis az ily értelemben vett munkásokra vonatkozólag fordulhatnak elö oly lélekemelö jelenetek, milyenek kettejét elmondandó leszek. — Johnson András elöbb alelnöke, majd Lincoln halála után volt-elnöke a szabad amerikai egyesült államoknak, Washingtonban többek között egy izben nagyszerü beszédet tartott, elöadván, hogy politikai pályáját tanácsnokságon kezdette meg, s a kormányzat minden fokán áthaladt. — Egy hang a tömegböl igy szólott közbe: „még a szabóságon is.“ — E czélzatos gúnyt nem vette rosz néven Johnson, söt ügyesen feltudta használni, igy folytatva félbeszakitott beszédét: „Egy ur ott azt mondja rólam, hogy szabó vóltam, — ne higyje azonban, mintha boszantana, mert nekem mint szabónak is szilárd hitelem volt, a mennyiben mindig tartottam magamat a kitüzött idöhöz, a megrendeléseket pontosan teljesitettem, s becsületes munkával számoltam be.“

A másik nagyszerü jelenet pedig Angliában történt. Midön t. i. Brótherton János salfeldi képviselö a parlamentben a 10 órai munkaidö kiszabása végett beterjesztett javaslat feletti vita folyamában, bensö lelkesedéssel ecsetelte, hogy mennyi kellemetlenségen, s fáradtságon ment ö keresztül, mig gyermekkorában egy gyapotgyárban tanonczkodott, s elöadta, miszerint még akkor fogamzott meg kebelében azon elhatározás, hogy ha valaha szerit teheti, a munkás osztály sulyos helyzetén javitani törekszik: — sir Graham Jakab régi ös angol nemes felemelkedvén rögtön székéböl, a ház kitörö öröm-nyilatkozatának kiséretében jelentette ki: hogy ö még nem tudta eddig Brotherton ur közönséges polgári származását, de mostantól fogva még büszkébb, mint volt azelött hazája alkotmányára, s a képviselöházra, elgondolva azt, hogy egy alsóbb származásu egyén, érdemeinél fogva, az ország született nemességével egy helyen, egymás mellett ugyanazon jogot gyakorolhatja.

II.

Ha ekkint a közelebbi értelemben vett munka érdemes a becsülésre: önként következik, hogy a nyomdászati körben teljesitett foglalkozás is annyival inkább méltó elismerésünkre, mennyivel nagyobb horderejü az ügy, melynek érdekében az történik. — A világ minden hóditói összevéve nem mutathatnak fel annyi vivmányt, mennyit kitüntetett Guttenberg, midön a könyvnyomda feltalálása által, a setétség birodalmát meghóditotta a világosságnak.

Korunk anyagi iránya szerfelett érdekesnek találja észlelését annak, hogy a gépek használata által mennyire gyorsittatik az ipartermékek elöállitása. — Kéjtelve szemléljük például, hogy egy ember most bizonyos idö alatt annyi gyapotfonalat szö meg, mennyit 400 ember tudott megfonni 1796-dik évben, mikor Arkwigt az elsö szabadalmat a gyapot-fonásra kapta. — Különös élvezettel látjuk, hogy egy ember most gép segélyével több lisztet állit elö, mint 100 év elött 150 ember, és hogy egy nö egy nap alatt annyi csipkét készit, mennyit 100 év elött 50 sem készitett meg, s végre, hogy egy páncélozott hadi-hajó annyi erövel halad, mennyi azelött 42,000 ló ereje volt.

A mily gyorsaságot az ipartermékek elöállitására nézve, a gépek feltalálása teremtett az anyagi életben: nem kevesebb gyorsaságot varázslott elö, a gondolatok és eszmék terjesztésére nézve a könyvnyomda feltalálása a szellem világában. — Mint a gyorsirás müvészete a közönséges irásmódhoz, mint a gözmozdony haladása, a közönséges szekér döczögéséhez, vagy mint a villany-távirda sebessége, a rendes postai közlekedéshez; oly arányban áll a gondolatoknak és eszméknek sajtó utján elöállitása ugyanazoknak kéziratos közléséhez. — A mely eszme és gondolat kézirat utján, csak parányi olvasó körben mozoghatott eddig-elö, ugyanez, sajtó utján kinyomatva, millióknak juttathatott nagy hamarsággal tudomására. — Azon világ-esemény, mely az emberi értelem fejlödésére nézve a könyvnyomda létrejötte által bekövetkezett, — vibratióival behatva mindenüvé, hova csak a keresztyén hit, és en-

nek kiséretében járó civilisatio melegitö sugarai elterjedtek — minden kigondolható irányban uj fordulatot, uj pezsgést adott az emberi ész munkásságának, és elöbbi idökben nem észlelhetett mozgalomra ébresztette a szunnyadozó szellemi és anyagi eröket, ugy annyira, hogy a létrejött sajtó, habár nem egyedüli is, de mindenesetre — egyik föteényezöje volt a majdan bekövetkezett idökben a göz alkalmazásának, a gépek okszerü használatának, s a pénzforgalomnak a bankok folytán elöállitott gyorsitásának is.

De hagyjuk oda a könyvnyomda feltalálásának anyagi szüleményeit, és szoritkozzunk egyedül a szellemi elönyökre, mik az emberi nemzet közmüvelödésére a sajtó utján háramlottak. — Eltekintve attól, hogy a jó és hasznos könyvekböli oktatás utján emelkedik ki az állatiság köréböl az ember, a mennyiben erkölcse szelidül, szive nemesedik, izlése finomabb irányt nyer, értelme felvilágosodik; nem-e okos, és czélszerü könyvek olvasásához fordul — a kenyér-kereset fárasztó gondjaiban elfásult kedély? — nem-e oda folyamodik minden nemes sovárgás valahányszor vigaszt, biztatást, hitet, meggyözödést kelletik neki az életben tapasztalt csalódások, keserüségek, csüggedés és kételyek ellenében keresnie?

Mi pedig illeti a szinte sajtó utján létesülö hirlapirodalmat; a hirlap nem-e óramutató a nemzet életében, — hajnalcsillaga a világosság napjának, izzadó munkása a jövöt elökészitö jelennek, élesztö fuvalma a rejtekben csillámló szellemszikráknak, magasztalója az erénynek, korholója minden nemtelennek és aljasságnak, öre a jogszerüségnek, reményhorgonya a szenvedönek, zászló, mely körül szellemi tábort ütnek, kiket egyenlö elvek vezetnek, s kiknek sziveikben egyenlö érzések honolnak? S a hirlap továbbá nem-e tanszék, hol minden teendö megbeszéltetik, hol a nemzeti élet minden lüktetése nyilvánul, minden szükség és hiány, valamint a sorrend is, melynélfogva a bajon lehessen segitni — elöterjesztetnek s megvitattatnak?

Midön azonban ily áldásosnak tünik fel a sajtó az emberiségre nézve; szabadságot veszek magamnak egyidejüleg kifejezést adni azon nézetnek, melylyel én a sajtó szellemi munkásai irányában vagyok.

Tisztelt társaság! szerintem, okos ember
hogy nyelve oly igét ne ejtene,
mely ö-neki bút szerzene:

háromszor is meggondolja előbb a szót, mielőtt azt ellebbenni hagyná ajkairól. — Igy az irónak is ugyancsak jól meg kell rágnia pennáját, mielőtt papirra vetné sajtó alá berendezett eszméit és gondolatait. — Ám csipkedje a sajtó nevettető humorával a dörék hiuságát, lebbentse szét a fátyolt az áltekintélyek bitorlott reputatiójáról, és a közérdek ellen titokban fondorkodók utálatos cselszövényeiről; ám ostorozza a közérzület és népjogok ellen vétkezők merényletét, mutasson rá a haza, a nemzet és emberiség ellen szép szin alatt mérget készitök kajánságára; ám legyen hü tolmácsa a nemzet örömeinek, viszhangja fájdalmainak; ám ünnepelje meg kegyelettel a haza szent ügyéért elvérzett, s roncsolt szivvel, tört kebellel kidölt derék honfiak emlékét; ám könyezze meg borongó érzések közt az idegen éghajlat alatt keblökben a hontalanság emésztő fájdalmával, bolyongó kibujdosottak szerencsétlen sorsát. — De óvakodjék mindenkor a vallás, az erköles és a családi tüzhely szentélyeibe avatatlan kezekkel benyulástól; óvakodjék a szenvedélyeknek a társadalom századok óta fenállott — és észjog által is helyeselt — intézményei, s az államalkotmány elleni felzaklatásától; — óvakodjék a haza és emberiség közszolgálatában hosszu évek során próbált hűséggel müködött, és jogos elismerésben s tiszteletben álló derék polgártársak igazolatlan gyanusitásától, annyival inkább azoknak sárral dobálásától; és az adott viszonyokat, s a körülményeket okosan számbavevő tapintattal járuljon a közügyek reformjának nagy munkájához, s általában véve, méltóságos magatartásával vivja magának ki azon tiszteletet, mely minden jóravaló sajtónak meg is adatik; s legyen minden sajtó hasonló a szabad angol nemzet sajtójához, melynek rettenetes hatalmát Nagy-Brittania világhirü szónokainak egyike, következőkben ecseteli: „Adjatok nekem — igy szólt 1810 február 6-kán Sheridán — adjatok nekem sajtószabadságot, s én annak árán átengedek a ministernek árúba kapható felsöházat, megvesztegethető, és szolgalelkü alsó házat, teljesen szabad kinevezési jogot, a ministeri befolyás egész áradatát; átengedek minden

hatalmat, melyet neki állása kölcsönözhet, engedelmességet vásárolnia, s ellenszegülést megtörnie; s én csupán a sajtószabadság fegyverével mégis csüggedetlenül kiállok vele sikra; megfogom az általa emelt hatalmas épületet, ama még hatalmasabb géppel támadni, a megvesztegetést lefogom magasságáról rázni, s oda takaritom a visszaélések romhalmazához, melyek oltalmukat töle várták.“

És ime ezek — tisztelt társaság! — körülbelöl ama nagyobb fontosságu eszmék, melyek szerintem, ez egyszerü ünnepély alkalmából elménket foglalkoztathatják. — S ezzel szerepem végére járt. — De mielött elhallgatnék, s helyemet azon tisztelt férfiunak — ki Debreczen város könyvnyomdája történetét fogja megbeszélleni — átadnám; legyen szabad hozzátok, e városi könyvnyomda két veterán munkása! pár szót intéznem. — Ugy vélelmeztetik — joggal-e vagy alap nélkül? nem vitatom, de bizonyos az, hogy ugy vélelmeztetik — mintha a könyvnyomdai foglalkozásnál mellözhetlen ólom-méreg sokkal ártékonyabban hatna a nyomdász physicumára, mint sem hogy hosszasabb életidö megérésére számolhatna az. De ime! e balhiedelmet tényleg megczáfolva, az égi jóság, egészséges testtel, vidám kedéllyel juttatott el titeket 50 nem üres számú, hanem mindig becsületesen teljesitett munka közben lefolyt évek örömünnepéhez. — Nem vóltak ugyan a viszonyok alkalmasok és kedvezök arra nézve, hogy ti e hosszú évek során akár hirnévnek, akár nagy vagyonnak lehettetek volna osztályrészeseivé. — Azonban ugy tetszik nekem, mintha végig kisérhettem volna szerény éltetek folyamát, mely közben ti, az irás szavaival gyakorta igy fohászkodtatok fel a minden jók adójához: „Nem kérek töled gazdagságot, azonban nagy szegénységgel se látogass meg engemet óh Uram! táplálj engemet sorsomhoz illö eledellel és öltözettel.“ Ugy tetszik nekem, mintha a ti éltetek folyásában is érvényesülni látnám igazságát amaz állitásnak: miszerint nincs az életben állomás, melyen ember — ha akarja — fel ne tarthatná önérzetét és emberi méltóságát. — A monda szerint, Sady — hires persa költö — egykor az isteni gondviselés ellen morgolódott. „Miért imádlak“ — ugymond — „óh Mindenható! ha meztelen lábbal jár-

tatsz, midön a tégedet tagadó, és engemet elnyomó schah, magas és fényes bagdádi palotájában biboros zsámolyokon, és divánokon nyújtogatja ambrával itatott papucsokban pihenő lábait?“ — A mint igy szól, ime az ablakjának által irányában épült moschenak ajtaján szeme láttára kiindul sántikálva, egy mankókon nehezen haladó ember, kinek lábai nem valának, s ki azt köszönte meg a moschéban a mindenhatónak, hogy az legalább czombjait meghagyta neki.— „Nem a schahhal, hanem a mankóssal fogom ezentúl magamat egybehasonlitani,“ — felszólalt Sady. — Igen is Uraim! sorsunknak más, még nálunknál nehezebbet emelök sorsával egybevetése szüli bennünk a megnyugvást és megelégedést, minél pedig a földi életnek nincsen drágább kincse. — Mi mindnyájan midön kijelentjük, hogy láthatástok alkalma nekünk élvezetes, s emléktek kebleinkben maradandó leszen; óhajtjuk, hogy az igéret évei — melyek még számotokra feltartvák — legyenek rátok nézve zavartalan öröm, és békesség esztendei!

Tisztelt nyomdász társulat! A könyvnyomdának — mely által Debreczen város 314 év óta e magyar alföld közmüvelödése érdekének teszen nem csekély szolgálatot — ti vagytok ez idö szerint anyagi munkásai! Szerény az ellátás, mely részetekre fáradságos munkátok dijjazása fejében teljesittetik. — Azonban a közszolgálatban müködö jóravaló ember, szüntelen szemei elött tartja, mit a csatára induló spártai katonának, — midön ez azt kifogásolná, hogy rövid a kardja — hös vezére, a esüggedést bátoritó im e szavakban felelt: „Told meg fiam! egy lépéssel.“ — Igy minden becsületes hivatalnok, ha nem csupa zsoldosnak kiván ö tekintetni, fizetése kicsinységét felsöbbjeinek bizalmával szokta megtoldani, s ennek mint legdrágább kincsének fényköréből meritve lelkesedést, önfeláldozó buzgósággal teljesiti kötelességét. — E szellem tartja fel mindig az államokat, melyekben a kiszabott évi fizetésnél a felsöbbek, s illetöleg polgártársak bizalma feljebb becsültetett. — De különben is ti nyomdász bajtársak! ne felejtsétek el, hogy Debreczen városnak állotok szolgálatában, azon nagy közönségnek, mely hü szolgáinak fáradozását, mindenkor méltókép szokta jutalmazni.

Midön Angolország nagy emlékü egykori uralkodója Er-

zsébet királyné kenilsworti utjában Coventryn utazott keresztül, a városi hatóság egy erszényben 100 fontot nyujtott át a felséges asszonynak 1565-dik esztendöben. — „Szép!“ — mondá a királyné. — „Ennél több is van az erszényben“ — megszólalt a város mayorja. — „S mi lehet az?“ kérdé a királyné. „Felséged alattvalóinak szive“ — lön a válasz.

Igy ti is érdemes nyomdászok! — évenkénti fizetésteken felül, biztositva lehettek e város iránttatoki folytonos jó indulatáról, valameddig becsülettel feleltek meg hivatástoknak. — Legyetek ugy öszvesen, mint közelebbről e nyomdát, a sajtómüvek kiállitása tekintetéből az izlésnek és csinnak eddig nem észlelt magaslatára felemelö derék ügyvezetötök is megáldottak! De legyen megáldva Felséges urunk királyunk oltalma alatt az alkotmányos magyar kormány gondozása mellett békességet élvezö magyar hazánk! közelebbről e népes Debreczen város öszves közönsége! s ebben annak mostani lelkes elöljárósága, kik e város kormányával megbizatva, a közönség jólléte elösegéllését ismerik kedves kötelességöknek.

Többire tisztelt vendégkoszoru! midön én Önöket mindnyájukat, s köztük azon hölgyvilágot is — kik nélkül e társaság ugy nézne ki, mint az esztendö tavasz nélkül, s a tavasz rózsák nélkül — szivem teljéböl üdvözlöm; megjelenésökért a nyomdász társulat nevében hö köszönetemet kijelentve, az ünnepélyt ezennel megnyitottnak nyilvánitom.

ALKALMI BESZÉD

IRTA ÉS ELMONDOTTA:

RÉVÉSZ IMRE

TUDOR, REF. LELKÉSZ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A DEBRECENI NYOMDÁSZAT ELSŐ KORSZAKÁRÓL.

Jgentisztelt Gyülekezet!

Dicsö, magasztos dolog, nemes pályán félszázadon keresztül munkálni, küzdeni, s látni hogy miként tünik el mellettünk s velünk nyilsebességü folyam módjára az idö, ragadva az élet örömvirágait és vérzö töviseit egyiránt; látni, hogy a félszázad, mely mig elöttünk vala, nem vólt más, mint egy sötét ködděl boritott, felvehetetlen s megmérhetetlen táj, most, midön hátunk megett van már, miként olvad öszve egy alig felvehetö pontocskává!

Azonban, az ily félszázados ünnepélyek értékét és tanulságos vóltát, nem csak a szünetlenül rohanó és mégis véghetetlen idö s a rejtelmes élet feletti elmélkedés adja meg, hanem sokkal inkább, **magára azon pályára való tekintet**, amelyen az ünnepélyesen emlegetett félszázad eltölt.

Nekünk tehát most, a nyomdászatról s épen a debreceni nyomdászatról kellene kiváló mértékben megemlékeznünk, éspedig anyival inkább, mert elmulasztottuk ezt megtenni egy sok tekintetben alkalmasabb időponton, — 1861-ben t. i., amidön épen három százada telt le s negyedik százada következett bé annak, hogy Debrecen városában a könyvnyomdászat megmérhetetlen fontosságu nemes müvészete, e városnak s az egész magyar hazának és nemzetnek valódi diszére és igaz javára munkálkodni elkezdett. Ah de nekünk, nem vólt idönk és kedvünk megemlékezni erröl 1861-ben, akkor, amidön hazai s nemzeti életünk mezejét, egy jobb korszak

reményvirágai boriták be, melyek felett tavaszi dalként gyakran fel-felhangzott a szózat: „**Hazádnak rendületlenül légy hive óh magyar!**“ A virágok nagy részben lehervadának, a szózat elnémult, s csak néha-néha hangzik még fel, mint bús őszszel a költöző darvak hangja a magasból. Sok szép remény meghiusult, sok szilárd számitás romba dölt, sok minden változott a közelebb letünt évek alatt épen városunk kebelében is; — de a nyomdászat tisztes vén müvészete, ifjui erőben fenáll, virágzik és munkálkodik közöttünk éjjel és nappal; szerényen, csendesen, de rendületlenül és hiven. Legyünk tehát mi is hivek ő iránta s vessünk legalább egykét ünnepélyes pillantást az ő multjára! — Egész multját rajzolni azonban, a debreczen-városi nyomdászatnak, csak néhány fővonásban is igen nehéz és terjedelmes munka lenne. Legyen tehát elég ezuttal városi nyomdászatunknak csak kezdetét és első korszakát tüntetni fel, lehető történelmi világitásban. Maga ez is elég gondot ád; mert fájdalom! miként egyházi és nemzeti müvelődésünk, ugy épen a debreczeni nyomda története felett is, a kérdéses korszak igen sok pontján, folyvást sötét homály borong még.

Debreczen városában a legelső könyvnyomtató, egy tisztes emlékezetü derék tudós magyar reformátor **Huszár Gál** vala. Tehát épen egy pap, egy lelkipásztor! Miképen történhetett ez? Ez csak onnan lön, mert a mint közönségesen el van ismerve, általában a reformátzio, és annak hősi vezérei a reformátorok adtak a nyomdászatnak, oly korszakot alkotó lendületet és nagyszerü elterjedést, milyet az, aránylag sem az előtt sem azólta soha nem nyerhetett. — Azt mondja Luther a lángeszü reformátor, hogy „a könyvnyomtatás a **summum et postremum donum**, azaz a legfőbb és utólsó ajándék, amelylyel az Isten az evangyéliom ügyét tovább terjeszti, — ez a könyvnyomdászat — ugymond — **az utólsó lángfellobbanás e világ tüzének végső kialvása előtt.**“ [1]) Igenis, mert a

---

[1]) Hazánk kitünő nagy tudósa Toldy Ferenc is céloz Luther e nyilatkozatára, midőn a magyar tudományos akademia 1873. máj. 25-diki közgyülésen „Visszatekintés a nyomdászat négyszáz éves történetére

reformátzió korszaka, oly megrenditö rázkódásokkal, anyi vészszel és fájdalommal, oly óriási és oly viharos szellemi forrongásokkal vólt teljes, miszerént bátran állithatjuk, hogy az önlétéért küzdö ös keresztyénség korszaka után, az európai emberiség életlevegöje oly villanyos és égi háborus, élettengere oly szélvészben és viharban hánykódó nem vólt soha, mint a reformátzió korában. Nem csuda tehát, ha sok jámbor lelkek, ösmerve az evangyéliomból ama nagyszerü vonásokat, amelyekkel Jerusalem végpusztulásának és a világ végének elközelgetése rajzolva van, azt hivék, hogy a reformátzió korának rettenetes forrongásai és rendkivüli vészei, a világ végének közelgetését jelentik. Ezen véleményt fejezi ki az idézett szavakban Luther is, s mily szép az, midön azt véli, hogy e világnak nemsokára kialvó tüzéből, az utólsó lángfellobbanás a könyvnyomdászat; mily örök igazságot tartalmaz azon eszme, hogy amidön majd ezen utóljára fellobbant láng, a könyvnyomdászat is kialszik, akkor már, végsö, halálos sötétség fog borulni a földi világegyetemre. Mily szép és dicsö az, hogy a reformátorok ezen utóljára fellobbant lángról, ujabb meg ujabb szövétnekeket gyujtának, vagyis a könyvnyomdászatot, a reformátzióval együtt több országokba bevitték, megalapitották és szétterjesztették.

Hazánkban már 1470 táján, müködött ugyan Budán egy nyomda, az olasz földröl behitt Hess András vezérlete alatt; de e nyomda egypár év mulva már elenyészett s müködésének oly kevés nyoma maradt fen, miszerént nem csuda ha e jelenséget, hazai nyomdánk történetében, némelyek, igen kevés figyelemre méltatták.

Csakhamar a mohácsi vész után, azaz 1529-ben, az erdélyi szászok között Nagy-Szebenben már tünik fel nyomda,

---

Magyarországon" cimü ünnepélyes értekezését igy kezdi: „A világ 1840-ben ünnepelte **a legföbb és legvégsöbb mesterségnek** — mint ezt **Luther** méltán nevezte — a nyomdászatnak feltalálását." stb. — Célszerünek látom Luther szellemdus és történelmi értékü nyilatkozatát, eredetiben és egész terjedelmében ide jegyezni: „Die Buchdruckerei ist summum et postremum donum, das höchste und letzte Geschenk, durch welches Gott die Sache des Evangelii forttreibt; es ist die letzte Flamme vor dem Auslöschen der Welt."

de ez is nagy hirtelenséggel elenyészett, ugyhogy számba is alig vehető. Erdélyben a legelső tartós életü nyomdát **Honter János**, Luther és Melánchton hü követője, Erdély evangyelistája, legkitünőbb szász reformátora s brassói lelkész alapitá, Brassóban, az 1533-dik évben, Helvétziából Bázelből hozván hozzá a betüket és egyéb szükségeseket. Ez a nyomda azonban magyarnak nem nevezhető, mert különösen kezdetben, több évtizeden keresztül épen nem magyar, hanem csupán német, latin és görög nyelvü müvek jelentek meg benne.

A legelső magyar nyomdát **Gróf Nádasdy Tamás** horvátországi bán, majd végre Magyarország nádorispánja állitotta, 1537-ben, Uj-Szigeten, Vasmegyében Sárvár mellett. E nyomdában müködött a legelső született magyar nyomdász Abádi Benedek, ismét a reformátzió egyik határozott hive, majd később református lelkész Szegeden. Az Uj Szigeten nyomott müvek közül csupán kettőt ösmerünk; az első Erdösi vagy Sylveszter János magyar reformátor latin nyelven irott magyar nyelvtana, amely 1539-ben jelent meg s ez tartható még eddig az Erdélyen kivüli Magyarországban nyomott könyvek közül a legelsönek; a másik az ugyancsak Erdösi által a magyar nép számára magyarra forditott uj testamentomi szentirás, amely 1541-ben jelent meg. E könyv végén már világosan ott áll: **„Ujszigetben Abádi Benedek nyomtatta vala, 1541. esztendöben.“** A végszózatból, melyet Abádi intéz az olvasóhoz, nyilván van, hogy ő elötte már egy más nyomdász is müködött Uj Szigeten, de ez igen nehezen boldogult a munkával, amelynek pedig minélelébb a nép kezében kellett vólna lenni, ekkor hivatá tehát Gróf Nádasdy Abádit, aki igy szól a többek között: „Mikoron azirt, láttam vólna az betüt, hogy nagy kisedelem nélkül nem mielhetni vele, mint hamarsággal lehete, ugyanazon betüt megigazitám, egynihányat hozzá csinálván, hogy szapora lenne az dolog és hamarább vigit irhetnök.“ stb. Abádi tehát nem csupán nyomtató, hanem betümetszö is vólt, miként több azon korbeli nyomdászok. Ez a magyar uj testamentom tartható eddigi tényleges tudomásunk szerént, a magyar föld legelső magyar nyomtatványának.[2])

[2]) Tényleges azaz **positiv alapokon** nyugvó tudomásunk szerént mondom, mert én részemről folyvást ragaszkodom azon senki által meg

Mellékesen megjegyezhetem, hogy az uj-szigeti nyomda termékei közül, különösen nyelvtana Erdősinek, anyira elpusztult, miszerént abból korunkig csupán egyetlen-egy példány maradt fen tudtommal, az t. i. amely egykor Sinay Miklós nagy tudományu debreceni tanár birtokában volt, az ő halála után Fáy Alajos birtokába, ennek örököseitől pedig a közelebbi évek egyikében, a magyar nemzeti muzeum birtokába jutott.

Abádi Benedek mind a maga, mind az ő pártfogója Gróf Nádasdy Tamás nevében nyilván megigéri ugyan emlitett végszavában, hogy ezentul sokkal tökélyesebb nyomdai müvekkel fog szolgálni a magyar közönségnek; ezen szép igéret azonban nem teljesült, mert 1541 után, az uj szigeti nyomdának semmi nyoma többé; elpusztitotta azt vagy a török, vagy a vallásos üldözés. Abádi Benedeket pedig, már az 1543-dik év elején, az idősebb tudós férfiak által is nagyban látogatott wittenbergi egyetemben, a Luther és Melánchthon lábainál találjuk, éspedig épen együtt azon szász eredetü, de lélekben erös és buzgó magyar Heltai Gáspárral,[3]) aki 1545-ben már kolozsvári protestáns lelkészszé lett s 1550-ben Hoffgref György képzett nyomdászszal együtt alapitá azon igen tekintélyes kolozsvári nyomdát, amely mintegy két évszázadon keresztül rendkivüli szolgálatot tett a magyar irodalomnak.

Mig Erdélyben 1533-tól a brassói, 1550-től kezdve pedig a kolozsvári nyomda folytonosan müködhetett, addig, a szoros értelemben vett Magyarországban, több mint félszázadon ke-

---

nem cáfolt söt Toldy Ferenc által is egyenesen elfogadott véleményemhez, miszerént **Dévay Biró Mátyás** Magyar orthographiája volt a magyar föld, illetöleg az uj szigeti nyomda legelső magyar nyomtatványa. Ezen tudat azonban, amelyhez én, történelmi egybevetések s vizsgálatok folytán jutottam, tényleges vagy pozitiv alapokon nyugvó majd akkor leend, ha Dévay ama müvének egy ujszigeti nyomásu példánya valóban és tényleg elökerül. — Lásd: **Dévay Biró Mátyás** első magyar reformátor **életrajza** és **irodalmi müvei**. Pest 1863. (voltaképen 1862) 108 stb. lapokon, és a Pompéry által szerkesztett **„Magyarország"** cimü napi lap 1862-diki nyári tárcáját.

[3]) Album academiae vitebergensis. Lipsiae. 1841. 201. 202. l. — Magyar történelmi tár. VI. Pest. 1859. 219 l.

resztül egyedül az uj szigeti nyomda tünt fel, és amidön egypár év mulva ez is elenyészett, 17 évig tartott mélységes hallgatás következett s miként korábban, ugy ezen időszak alatt is, több magyar irók kénytelenek vóltak az ö magyar müveiket is, nagy alkalmatlansággal Bécsben és Krakkóban nyomatni s onnan szállittatni be a magyar hazába.

Legyen áldott tehát **Huszár Gál** emlékezete, aki megtörte végre Magyarországban a sokáig tartott szomoru hallgatást s 1558 tavaszán, mint **második született magyar nyomdász,** feltünik Magyar-Óváron, éspedig egyszersmind mint az ottani református gyülekezet lelkipásztora és iskolai kormányzója.

A nevezett évben jelent ugyanis meg Óváron, egy 24 negyedrét levélre terjedö egyházi beszédes könyv, ezen cim alatt: „Az Ur Jézus Krisztusnak szent vacsorájáról, kinszenvedéséről és dicsöséges feltámadásáról való predikátziók.“ Ezen münek tehát Huszár Gál, szerzöje és nyomtatója is vólt egyszersmind. A latin nyelvü ajánló szózatban, melyet a késöbben magyar királylyá is lett Miksa föhercseghez, Óvárnak pedig épen birtokosához intéz, ezt mondja a többek közt: „Nem fejezhetem ki eléggé e csekély lapon dicsö hazánk és nemzetünk nyomorult romlása és folytonos csapásai feletti siralmamat. E mi hazánkat és nemzetünket, amely pedig a történelmet ismerö minden müvelt emberek itélete szerént, a barbár népek betörései ellen folytonosan védö paizsuk vólt a nyugoti keresztyén népeknek, mily iszonyuan tépi szakgatja most, nem csak a törökök dühössége, hanem a bensö Antikrisztus vérengzö dühöngése is. Bizonyára nyugodtabban türnök a testi vészeket, ha nem kellene nélkülöznünk az Isten igéjéből meritett azon lelki vigasztalásokat, amelyektöl, avégre hogy lelkestöl testestöl elveszszünk, egészen meg akarna bennünket fosztani azon kéjenc föpapok serege, akik a szegény Krisztusnál világi birodalmakat s a vallás és tudomány fényes cimei alatt, inkább a magok mint az Isten dicsöségét keresik. Avégre hogy ezen nyomoruságokat, csekély erömhöz képest, némi részben én is enyhithessem, királyi Felséged elöleges üdvözlése után, Felséged városában **Óvárban igen**

nagy gonddal és költségekkel könyvnyomtató műhelyt állitottam fel. Hogy pedig itt milyen tudományu könyvek nyomatnak, im az arról való rövid hitvallást, e három kis egyházi beszédben, amelyeken az egész keresztyén tudomány sarka megfordul, királyi Felséged tanácsosainak itélete és birálata alá terjesztem.“ stb. stb.[4])

Mind ezen ünnepélyes szózatából, mind más nyilatkozataiból Huszár Gálnak nyilván van az, hogy ő a **római katholikus főpapok** iránt, határozott ellenséges indulattal és szenvedélyes gyülölettel viseltetett, s bizonynyal ez vólt főoka annak, hogy néki a magyar hazában sohol nem vólt állandó maradása, egy helyről más helyre kellett bujdosnia; — szerte nézett s nem lelte honját a hazában! 1558. tavaszán még Óváron vólt amint láttuk, 1560. október közepén már fogságban ül Kassán, ahol egyideig mint református predikátor müködött vólt, de Verántznak a nagy tekintélyü s tudományos egri püspöknek dühös üldözö haragját vonva magára, csak ugy szabadulhatott meg annak bosszuállása elöl, hogy december 27-dikén, amidön épen Egerbe akarták titkon fogságra szállitani, a fellázadt nép erőszakkal kiszabaditá öt. A következő 1561-dik év öszén, söt tavaszán már, Debrecenben találjuk öt, saját kifejezése szerint, mint kassai lelkipásztort és exult, azaz mint számkivetésben lévöt, bujdosót, — s egyuttal mint legelső debreceni nyomdászt. — Debrecenben vagy általában Erdélyben s az ahoz kapcsolt részekben, halála óráját teljes nyugalomban maradhatott vólna Huszár Gál, mert ezen tájakon a reformátzió már győzelemre jutott. Ő azonban, ugy látszik szántszándékkal kereste a vészes pontokat, hogy azokon is hösi elszántsággal utat törhessen s győzelmet szerezhessen a reformátziónak. Az 1565-ik évi januárban, már Nagy Szombatból üzi öt el egy királyi parancs, ugy látszik egyenesen Oláh Miklós esztergomi érsek s más főpapok inditására;[5])

---

[4]) Huszár Gál ezen müvének és nyomtatványának korunkban csak egyetlen egy példánya ösmeretes az t. i. amely a bécsi császári könyvtárban van. Ott használtam azt én is 1860. januárban s nem sokára részletesen megösmertetém irodalmunkban.

[5]) **Stelczer,** Geschichtliche Darstellung der sehr merkwürdigen

1570. táján pedig Nyitramegyében, Komjátiban találjuk öt, mint papot és nyomdászt; s 1574 után, az eddig ösmert adatok szerént, sohol nincs többé biztos nyoma sokat hányatott életének s lankadatatlan munkásságának.

De visszatérve már Huszár Gál debreceni müködésére, minden kétségen tul van legelöször is az, hogy ö az 1561-dik évi december 13-dik napján Debrecenben vólt; ezt bizonyitja a tiszántuli ref. egyházkerület levéltárában eredetiben meglévö azon okmány, amelyben Kerespeterdi Arany Tamás a szentháromság tana ügyébeni tévelygéseit nyilván visszavonja, amely okmány alatt, nyomban Somogyi Péter pap püspök után, ott áll a **„Gál pap"** azaz Huszár Gál neve is mint tanué.[6]) Amennyiben pedig az ügy, amelyröl Huszár Gál, többekkel együtt ünnepélyesen bizonyságot tesz, december 13-dika elötti idökre is visszamegy: már ebböl önként következik, hogy ö korábban is Debrecenben vólt. Nyilván van ez egyéb adatból is. Az Aran Tamás elleni nyilvános tanvita történetét ugyanis megirván Mélius egy külön önálló könyvben, amely 4-edrétben nyomtatva 21 ivre terjed, tehát elég terjedelmesnek mondható, — ezt a könyvet **Huszár Gál nyomtatta ki itt Debrecenben,** ezen cim alatt: **Az Aran Tamás hamis és eretnek tévelygésinek és egyéb sok tévelygéseknek,** melyek mostan az elfordult fejü emberek közt eláradtanak **meghamisitási,** a derék szentirásból és a régi szentirás magyarázó doktoroknak irásokbol, a **debreceni tanitók** által, ki vólt szent András napján és Karácson havának 1. 11. 12. 13 és 14 napján az egész keresztyéni gyülekezet elött, Krisztus Urunk születése után ennyi esztendöben: 1561. Debrecömbe nyomtatott 1562. Ezen könyvhöz az ajánló szózatot maga Huszár Gál irja s intézi azt Enyingi Török János és Török Ferenc Hunyad vármegyei örökös föispánokhoz és a debreceni keresztyén atyafiakhoz. Magasztalja itt Debrecent, mint a mennyei tudo-

---

Schicksale und Glaubenskämpfe der ev. kirchengemeinden in der königl. Freystadt **Tirnau.** Pest. 1870. 113. l. — Magyar protest. egyházi és iskolai Figyelmező. 1873. 414. l. stb.

[6]) Lásd az okmányt egész terjedelemben közölve: Magyar. prot. egyh. iskolai Figyelmező 1873. 49—50 l.

mánynak mind a két magyar hazára ható világitó lámpását, rajzolja az Arany Tamás által inditott lelki háboruságot s a jövöre nézve is bátor küzdésre lelkesiti a debrecenieket és végre igy szól: „Ezeket e mostani tévelygéseket, rendszerént minden megfejtésivel **im én kinyomtattam**, és amint a ti lelkipásztoritoktul érdemlitek, az ti nevetek alatt adtam ki, hogy ennek munkatételében az én szolgálatomat is ajánlhatnám az ti ekklézsiátoknak. Vegyétek jó neven azért és éljetek ezzel az Urnak tiszteletire. Debretzönben irta 1562. esztendöben Februariusnak 14-dik napján, **Huszár Gál, a kassai lelkipásztor. Exul.** „Ezen ritka becses könyvet, már több évtizeddel ezelött ismertette irodalmunkban, a magyar régiségek nagy érdemü és tudós gyüjtöje **Jankovics** Miklós.[7]) Jelenleg e könyvböl csak négy példány létezését tudjuk, és ezek közül is csak egyetlenegy ép.[8])

Egyáltalában nem ezen könyvet kell azonban a legelsö debreceni nyomtatványnak tartanunk, mert immár bizton tudjuk egy ilyen cimünek létezését: **A Krisztus közbejárásáról való predikátziók**, melyeket Melius Péter a döbröcöni lelkipásztor irt. Döbröcönbe nyomtatták 1561. Ennek ajánló levele, melyet „a magyarországi kereskedö és áros népekhez“ maga Melius irt, Mindszent havának elsö napján kél. E könyvnek korunkra, eddigi tudomásunk szerént, csupán két példánya maradt fen. Minthogy pedig Meliusnak van még ennél is egy korábbi nyomtatott müve: **A szent Pál apostol levelének, melyet a Kollossabelieknek irt, predikátziók szerénti magyarázatja**, s minthogy ezen mü, melynek Melius által a debreceni tanácshoz intézett ajánló levele, Debrecenben, Pünköst havának elsö napján 1561-ben kél, — minthogy mondom ezen mü, a nyomtatási hely és év kitétele nélkül jelent ugyan meg, de nyilván a Huszár Gál betüit és nyomdai cimerét mutatja[9])

---

[7]) **A sociniánusok eredetéről,** Magyarországban volt eklézsiájokról stb. értekezik W. J. M. (Wadasi Jankovics Miklós.) 7. l. Külön nyomat a Tudományos Gyüjtemény 1829. évi folyamából.

[8]) Huszár Gál debreceni nyomdászi müködését legalaposabban s legterjedelmesebb rajzolja **Szabó Károly**: Századok. 1867. 146 stb. lapokon.

[9]) A debreceni nyomdai cimer, 1561 s 1562-röl, amint azt egy-

ebből azt lehet következtetni, hogy hihetőleg ez is Debrecenben jelent meg s igy ez vólna eddigi tudomásunk szerént a legelső debreceni nyomtatvány, amely 8-adrétben husz ivre terjed s melynek korunkig csak egyetlenegy példánya maradt fen.[10])

Huszár Gál azonban, akiről amint láttuk, dönthetlen történeti tényként bizonyos az, hogy már 1561 őszén s 1562 elején Debrecenben mint nyomdatulajdonos és nyomdász működött, az emlitett 1562-dik év nyarán már nem vólt Debrecenben, vagy legalább mint nyomdász nem működött itt. Ezen évi nyáron került ugyanis ki a debreceni sajtó alól, két terjedelmes, latin nyelvü nyomtatvány; az egyik **az egervölgyi fegyveres sereg, nemesség és egész nép,** a másik pedig **a debreceni ekklézsia és a többi azon vidéki ekklézsiák vallástétele.** Mindkettőben nemcsak a vallástétel, de a nyomtatás is betüről, betüre, ivről ivre ugyanaz, csupán a cim lap és egyik előszó különböző.[11]) Megjegyezhetjük, hogy azon egri püspök

kor Szabó Károly ur vala szives velem közölni (mert a legelső debreceni nyomtatványok Debreczenben nincsenek meg): egy, felül kereszttel ellátott horgony, melyet alul a horog felett két egymással átellenben lévő kéz szorit meg; a horgony pálcáján végig kigyó megy s fejét felül a keresztről hajtla le. Célzás a pusztán bujdosó Izrael rézkigyójára, s a Megváltó keresztfájára, vagyis a Krisztus általi váltság munkájára. — A XVI-dik század közepe táján, ilyen forma, de még sem épen ilyen volt Baselben, a Frobenféle hires nyomda cimre is.

[10]) Báró Radák Istvánné ajándékából az Erdelyi muzeum könyvtárában van ez egyetlen példány, de ez is hiányos. — Az **Aran Tamás**ról szóló debreceni nyomtatvány teljesen ép példányban van meg az Erdelyi muzeum könyvtárában. — Ezenkivül van még három csonka példány: Néh. Nagy Istv. Szalay Zsigmond és Nagy ajtai Kovács István könyvtárában. — **A Krisztus közbenjárásáról** szóló 1561-dik évi debreceni nyomtatvány az Erdélyi muzeum és néhai Nagy István könyvtárában van meg. Ez utóbbi aztán Nagy István könyvtárával együtt, List és Francke lipcsei ó könyvkereskedők birtokába került akiknek 1870. évi árusorozatában már árultatik e könyv 10 tallérért. Oda van téve utána: „Le premier livre imprimé a Debrezin.“ etc. Ezt jó lett vólna a debreceni könyvtár számára megvennünk.

[11]) Az egyiknek cime ez:

Confessio catholica de praecipuis fidei articulis exhibita Sacratissimo et Catholico Romanorum Imperatori Ferdinando et filio suae Majestatis D. Regi Maximiliano, ab universo exercitu equitum et peditum

Veráncz, aki mint láttuk, Huszár Gált oly hévvel üldözte, épen ilyen üldözőjök volt, az egri és egervidéki már nagyszámu protestansoknak is; ezek tehát, a fentebb emlitett vallástételben, egy Ferdinand magyar királyhoz intézett ajánló szózat mellett, terjedelmesen előadják, hogy ők a tiszta keresztyén hit alapján állanak. E nyomtatványok cimlapján világosan ott áll, hogy ezek Debrecenben, 1562-ben nyomattak. Mindkettő megvan a debreceni főiskola könyvtárában s még nehány helyütt hazánkban. Sokan hazai s épen debreceni tudósaink közül is, darab ideig ugy vélték, hogy ez volt a legelső debreceni nyomtatvány. Ezen véleményre részint az által vezettettek, mert nem ösmerték Huszár Gál fentemlitett debreceni nyomtatványait, részint a hitvallások melletti ajánló szózatok azon pontjai által, amelyekben Mélius Péter, az ő debreceni lelkésztársával Szegedi Gergelylyel együtt, s külön ismét nagyváradi lelkész Ceglédi György is, kérik az olvasót, hogy bocsásson meg a valóban temérdek sok sajtóhibákért, mert a dühös török Debrecenre rohanván, nem tudtak kellően a munkához látni, amelyet az egriek is több izben siettettek; a nyomdász gondatlan és hanyag, a korrektor vagy javitnok rest és dologhoz nem értő volt, Mélius pedig nem vala otthon. Ceglédi György pedig azt is kiemeli, hogy a **„nyomdászok ujoncságának“** — kell különösen tulajdonitani a temérdek hibát, mert ugymond **„ez az első mutatványa azok nyomdászati munkásságának.“** [12]) E pontnál már nem vették az

---

S. R. M. a nobilibus item et incolis totius vallis agrinae in nomine sanctae Trinitatis ad foedus Dei custodiendum juramento fidei copulatorum et decertantium pro vera fide et religione in Christo et scripturis sacris fundata. Anno 1562. Huic confessioni subscripserunt debrecien, et locorum vicinorum ecclesiae. Debrecini.

A másiknak cime ez:

Confessio ecclesiae debreciensis de praecipuis articulis et quaestionibus quibusdam necessariis ad consulendum turbatis conscientiis exhibita, ut sit testimonium doctrinae et fidei contra calumniatores sanae doctrinae. — Ez már mindkettő meg van a debreceni főiskola könyvtárában, de oda sem nagyon régen került.

[12]) „Primum enim specinem **exercitii eorum** in arte chalcographica hoc ediderunt.“

illető tudósok figyelembe, hogy itt nem általában a debreceni **nyomdászatnak**, hanem csupán az emlitett nyomtatványok körül forgolódott debreceni **nyomdászoknak** ujoncságáról vagyon szó, s e két szónak vagy eszmének összetévesztése szülte a fentemlitett balvéleményt. Egyébiránt megjegyezhetem, hogy az emlitett nyomtatványban, csakugyan temérdek sok a sajtó hiba, s a nálunk lévő példányok sok lapján, a nyomás oly olvadós kövér betüü és oly piszkos, mint az ugynevezett kefe levonatokon szokott lenni. Mindezek felett azonban egyáltalában nem csudálkozhatunk, ha a fentemlitett történeti körülmények mellett figyelembe veszszük, hogy a papir igen durva és hogy latin szöveggel kellett küzködniök az ujonc magyar nyomdászoknak; hapedig a nyomdába adott **kézirat** épen a Méliuszé vólt, ami pedig nagyon valószinü, miután igen hihető, hogy ö fogalmazta a müvet: akkor a debreceni nyomdászok tökéletesen mentve vannak, mert tudva van, hogy Méliusznak iszonyu rosz kézirása vólt.[13])

A következő 1563-dik évben már **Török Mihály** müködik mint debreceni nyomdász;[14]) betüi folyvást a mult éviek, de papirja jó és nyomása tiszta, korrekt. Ő azonban a debreceni nyomdászat mezején egy évtizedig sem müködhetett egészen, mert a városi jegyzökönyvben 1571 tavaszán már mint elhunytról van róla szó.[15])

Különös figyelemre méltó, hogy 1565-ben, a mely évnek mind elötte mind utána müködött még Török Mihály, mint nyomdász Debrecenben, **Hofhalter Raphael** európai hirü nyomdász is megjelenik és müködik e városban! Vajjon mi-

---

[13]) Ezt maga Beza nyiltan irja Meliusnak, 1570. jun. 18. hogy t. i. rosz irását alig tudta kibetüzni, s mulhatatlanul ujból le kell azt iratni hogy sajtó alá adathassék. **Bezae** Epistolarum theolog. liber unus. Hanoviae 1697. pag. 161. — Zürichben is Bullinger és Simler sokat izzadtak a Melius rosz irásának olvasásában. **Böhl.** Confess. helvet. Vindobonae. 1866. pag. 119.

[14]) Ő nyomja 1563-ban pl. Mélius Postilláit és Válogatott predikátzióit.

[15]) 1571. ferria secunda post festum annunciationis Mariae (Martius 25-dike utáni hétfőn) intézkedik a tanács „de libris quondam pro debito Michaëlis Török **defuncti** typographi.“ etc.

ként történhetett ez? Vessünk egy rövid vizsgáló pillantást ezen kérdésre, mert ez, igen érdekes világot fog vetni mind általában hazai reformátziónk, mind pedig épen a debreceni nyomdászat történetére is.

Hofhalter, eredeti néven **Skrzetüski,** egy lengyel nemesi család szülötte vólt. Hazáját hihetöen vallási üldöztetés miatt elhagyva, elöbb Hollandba, azután Helvétziába Zürichbe vonult, és külföldön kitünöleg megtanulta a nyomdászatot. 1556-ban, a felvett német álnév alatt már Bécsben müködik mint nyomdász, itt müködött ö folyvást, egészen az 1562-dik év végeig,[16]) tehát még akkor is, amidön már Debrecenben Huszár Gál és ö utána az ujonc nyomdászok müködének. De vajjon miféle csatornán jöhetett tehát ö Debrecenbe?

Hofhaltert méltán véli Denis, a bécsi nyomdászat történetének nagy tudományu irója, — az európai reformátusok titkos ügynökének. Kétségtelen tény ugyanis, hogy Hoffhalter Raphael, bizalmas személyes ösmeretségben, illetöleg barátságban és titkos vallásügyi összeköttetésben állott már Bécsben lakása alatt, mind a nyomdász és reformátor Huszár Gállal, mind Bullinger Henrik világhirü helvét reformátorral, akit a magyarok kiváló mértékben tiszteltek s aki szerzője vólt az 1567-dik évi debreceni zsinatban ünnepélyesen bevett helvét hitvallásnak; bizalmas személyes ösmeretségben vólt továbbá mind Hofhalter mind Huszár Gál ezen Bullingernek fijával Henrikkel,[17]) a ki Bécsben álnév alatt, az elött pedig Witten-

---

[16]) **Denis,** Wiens Buedhruckergeschichte bis 1560. Wien. 1782. XIV s köv. lapok.

[17]) Azon nagy fontosságu s történelmi becsü levélben, amelyet Huszár Gál 1557. októb. 26. **Bécsből** intéz Bullinger Henrikhez, ezt is mondja végül: „Alia, quae essent scribenda per me ad tuam pietatem, Henricus Bullingerus junior, **filius tuus,** egregiae indolis adolescens, nomine meo tibi referet.“ Ebből nyilván van, hogy Huszár Gál személyesen társalgott a Bullinger fiával, annak több oly dolgokat elbeszélt az ifju magyar protestáns egyház ügyeiről, amiket a különben terjedelmes levélben meg nem irt; — nagyon hihető az is, hogy a Huszár Gál e levelét épen maga a Bullinger fija, — akivel ő Hofhalternál találkozott Bécsben, — vitte haza atyjához. Ezt irja továbbá Huszár Gál: „Quidquid autem tua Charitas ad nos responderit, sua scripta mittat ad Rap-

bergben saját nevét viselve tanult, éspedig egyidöben Turi Pállal, a helvét irányu magyar reformátzió kitünö bajnokával, Károli Gáspárral a magyar bibliaforditóval, Szegedi Gergelylyel és Mélius Péterrel, akik mindketten debreceni papokká lönek, és még több tekintélyes magyarokkal.[18]) Részint közvetve, részint közvetlenül ilyen ösmeretségi s barátsági körhöz tartozván tehát Hofhalter, — nem csuda, ha ö, Bécsből eljöni kényszerülvén, magyar hazánkban s épen Debrecenben is keresett és talált menedéket és müködési tért; mert Debrecen, a helvét irányu reformátziónak kétségenkivül leghatalmasabb központja s legerösebb védvára vala már ezen idöben.

Hofhalter Raphael debreceni nyomdájából az 1565-dik évről két termék van föiskolánk könyvtárában, az egyik: Méliusznak a Sámuel és Királyok könyve felett irt magyarázata, csonkán; a másik: a Verböczy-féle hármas törvénykönyv magyar forditása; — mindkettö ivrétben s különösen az utóbbi, mely teljesen ép s gyönyörü fametszetekkel is diszeskedik, azon korbeli hazai nyomdászatunk valódi remekének tartható.

---

haelem **Hofhalter,** typographum viennensem. Ipse enim ea nobis administrabit.“ Ez ismét Huszár Gálnak Hofhalterrel való személyes és bizalmas ösmeretségét mutatja.

[18]) Bullinger ezen fia 1534-ben született, 1553-ban már Strassburgba megy tanulni; 1555. októb. 1. igy van beirva a wittembergi egyetem anyakönyvébe: Henricus Bullingerus tigurinus, **filius clariss. viri Henrici Bulling.** Album acad. viteb. pag. 311. — Wittenbergből Bécsbe ment s itt tartózkodva s az egyetemben is tanulva, anyjának család nevét — Adlischweiler — viselte. Lásd: **Pestalozzi,** Heinrich Bullinger. Elberfeld. 1858. 480 l. — Meg nem állhatom, hogy ide ne jegyezzem, miszerént a wittembergi egyetem anyakönyvében, épen a fentemlitett 1555-dik évről, a többek közt, hazánkról a következö történelmi bejegyzés is áll: „Hac aestate turcicus Imperator Solymannus rediit ex Asia Bizantium, facta pace cum persis. Ideo et in **Hungaria** turci, qui in praesidiis sunt, saepius viciniam populati sunt et alicubi non paucos homines abduxerunt. **In loco quodam mater praelians, duos filios eripuit turcis, sed ei praelianti dextera praecisa est. Salvos tamen filios vivens et ipsa in patriam reduxit.**“ Tehát **egy magyar anya, fegyverrel harcolva,** viaskodva **ragadta vissza a törököktöl két fiját, s bár a harcban jobb karját levágták, gyermekeit mégis épen haza vitte!** — Dicsö példája az édes anyai szeretetnek és a magyar női vitézségnek!

Az 1567-dik válságos évben ismét, vagy is folyvást Török Mihály nyomdász müködik Debrecenben, éspedig nagy szorgalommal s kitünő sikerrel. Az ezen évben tartott, korszakot alkotó debreceni zsinatnak két terjedelmes vallástétele és egy törvénykönyve, mindhárom negyedrétben, a Török Mihály nyomdájából került ki éspedig elég diszesen. Hofhalter Raphael pedig, ugyancsak ezidöben, Erdélyben Gyulafehérvárott müködött, mint II. János királyi nyomdásza, éspedig most már mint tulbuzgó unitárius. A vallásos viták, ezidöben rendkivüli szenvedélyes pontra hágtak s mindenféle tért s igy a tudomány, müvészet s épen a nyomdászat terét is teljes elboritással és meghóditással fenyegették s eszerént nem csuda, ha Hofhalter is, a maga rajzolói s metszöi müvészetét arra használta fel, hogy egy, 1567-ben általa nyomott könyvben, boszszantó torzképekkel csufolta a szentháromság tanát. A régi jámbor református tudósok véleménye szerént, meg is lakolt érette, mert csakhamar ezután, megdöbbentö hirtelen halállal nyomorultul veszett el.[19])

Az irodalom, illetöleg a nyomdászat terén is rendkivül heves és utálatos lévén ez idöben a vallási viszály, már II. János megparancsolá, hogy a felek tartózkodjanak a gyülöletes és mérges gunyolódó iratok közrebocsátásától. Erre azonban, különösen az unitáriusok semmit sem adtak, s igy nem csuda, hogy midön II. János halála után, 1571. május 25-kén **Báthori István** lett Erdély fejedelmévé, ennek egyik első gondja az vólt, hogy a gyulafehérvári különben is állami nyomdát, az unitáriusoktól elvette, de egyszersmind Méliusznak és társainak is betiltotta a nyomda használatát.[20]) S valóban, nemcsak a 70-es évek legelején, de a 60-as évek végén is eltünik a nyomda Debrecenből, söt amint látszik, az egész

[19]) „Dum horrendas et abominandas imagines in Sanctam Triadem ederet, singulari judicio divino repente cecidit et miserabiliter extinctus est," mondja **Benkő**, Transylvania. II. 326. — Maga a gunyolódó könyv: De falsa et vera Dei Patris, Filii et spiritus s. cognitione etc. etc Albae Juliae. 1568. 4 r. ma már felettébb ritka. Kissé bövebben ösmerteti **Pray**, Index rariorum librorum. II. Budae, 1781. pag. 113.

[20]) Paksy Mihály irja ezt 1572. apr. 10. Heidelbergből Simmler zürichi tanárhoz. — Miscellanea tigurina. II. 1. Zürich. 1723. pag. 216.

magyar földön, Erdélyt ide folyvást nem értve, szomoru sorsban vólt a nyomdászat.

Méliusz Péter ugyanis 1569. április 27-dikén Debrecenben kelt s a fentemlitett idösb Bullinger Henrikhez intézett levelében, sürgetve kéri azt, hogy eszközölje ki Zürichben, egy vitás müvének kinyomatását, mert a mi vidékünkön ugymond, nincsenek hüséges és tudós nyomdászok.[21]) Még az elözö évben pedig, azaz 1568-ban, Váradon jelenvén meg Méliusznak egy terjedelmesebb müve, melyben a Mennyei jelenéseket magyarázza: ennek az olvasókhoz intézett elöszavában, megható érzéssel igy panaszkodik: „Tudjátok, szerelmes atyámfiai, keresztyének, hogy miként az oskolák a prédikátorok fészkei, megromlanak ez nagy sok háboruság miatt, igy az Isten **a nyomtatást is, a mi országunkban megfogyatkoztatá,** mert az fejedelmek, e földnek gazdagi, kik az ö kincsöket, aranyokat, sokan földben rökkentik, csak gyütnek, takarnak; — ugyan sinak-rinak a nyomorult községek, ugy nyirják és nyuzzák és sarcoltatják öket.“ . . . . „Hogy prédával elvegyed és ugy adjad alamizsnába, **a nyomtatásra** és oskolára; — nem szereti Isten eféle prédából gyült alamizsnát.“ . . . . . „Annálfogva, hogy ezek nem költik Isten tisztességére pénzöket, **jó müszereket a szegény nyomtatók** nem csinálhatnak. Ama **Roszhalter Raphael** penig (akinek t. i. lettek vólna jó müszerei) a szent háromságot megcsufolta, egyszer megégette, de mint Judás a pénzért elárulta, mert megfaragta és csufolta a szent háromságot, tudatlanul megvesztegötte és visszaforgatta, akit meg ujonnan megemendaltam.“ Mondja tovább, kemény szemrehányással Méliusz, hogy a reformátzio elött, tudtak a magyar föurak, nagy áldozatokat hozni a tiszta keresztyénséggel ellenkezésbe jött megromlott egyháznak, épitették a zárdákat stb., most nem épitik az iskolákat, — **„és a szegény könyvnyomtatóknak is, sem házok sem jövedelmök!“**

Elsö tekintetre nyilván van, hogy Méliusz, az idézett nagyfontosságu szavakban, nem csupán Debrecenröl s annak

---

[21]) „Cum autem desint docti et fideles typographi in regionibus nostris“ etc. etc. irja maga Méliusz.

vidékéről, hanem **a mi egész országunkról** szól, s nem csupán a debreceni, hanem sokkal inkább az egész magyarországi nyomdászat elhagyatott szomoru sorsát rajzolja. Midön ő azt mondja, hogy a szegény könyvnyomtatóknak sem házok sem jövedelmök, azzal csak azt fejezi ki, amit a szegény bujdosóra nézve mond ezen régi szép magyar példabeszéd: „hátán háza, kebelében kenyere"; azaz sem állandó nyugalmas lakhelye, sem biztos jövedelemforrása nincs. S valóban minden kétségen tul van, hogy a XVI-dik században a magyarországi nyomdáknak legnagyobb része szükséggel küzdö és sokat hányatott vándor nyomda vólt. A nyomdászoknak egy helyről más helyre kellett költözniök, vándorolniok, hogy élélhessenek, épen ugy mint egykor, söt még ma is, a magyar szinészek legnagyobb részének. Gondoljuk el, hogy hajdan egyenesen öszve vólt kötve a nyomdászattal a könyvkötés és könyvkereskedés is, és nemcsak az iskolai, hanem mindenféle kész könyvet helyébe kellett vinni a vevönek s járni a könyvekkel országszerte vásárokról vásárokra; — söt, hogy ugy mondjam kényszerült a nyomda önmaga felkeresni, még az irókat, pártfogókat és védelmezöket is. Egy szóval: darab ideig nem vólt Magyarországon egykét oly központ sem, amely egy nyomdászati és könyvkereskedési üzletnek biztos, szilárd és állandó terpül és védpaizsul szolgálhatott volna. Erdély sorsa kedvezöbb vólt e tekintetben, mert ott, a magyar nyomdászatot a nemzeti fejedelmek, a nem magyart pedig a kedvezö helyzetü szászok kitünö mértékben biztosithaták.

Darab ideig nem vólt a nyomdászat Debrecenben sem a város által biztositva és mint közintézet megszilárditva. Ezt, már csak a fent elsorolt tényekből is következtetni lehet.

Bizonynyal magán és vándor nyomda vólt a **Huszár Gálé**, ilyen vólt a **Török Mihályé, Hofhalter Rafaelé**, a nehány évi teljes szünet után 1573. táján fellépett **Komlós Andrásé**, ennek utódáé **Hofhalter Rudolfé**, aki Rafaelnek fia vala és magát **Typographus tigurinus** — azaz zürichi nyomdásznak nevezi, hihetöen azért, mert ott tanulta a nyomdászatot s az ottani nyomdász társulatnak vólt bekebelezett tagja. Magán nyomda vólt a XVI-dik század végén a kevés ideig

müködött **Csáktornyai Jánosé** s ennek utódáé, a **Lipsiai Rhéda Pálé**. Ennek halálával azonban, az ö két fiját, **Pált** és **Pétert**, az 1620-ik évi mártzius 23-kán, már tanács végzés állitja a nyomda élére; ez azonban, csekély véleményem szerént inkább hatósági felügyelet, mint egyenes birtoklási jog alapján történt, mert csak tizévvel később, az 1630. február 23-diki tanács végzés folytán becsülik meg hivatalosan az elhunyt t. i. **Rhéda Péter** nyomdász házát, nyomdászi müszereit és a már elkopott betüket s a tanács, bizonyos tartozás fejében, a házat a nyomdával együtt magának foglalja le.[22]) A minthogy már három év mulva, t. i. 1633. april 13-kán **Fodorik Menyhért** nyomdász 737 frt letétele s határozott szerződés mellett veszi által a nyomdászat „**méltóságos tisztét**," a mint ezt, a szerződés igen szépen és jellemzöen kifejezi. Ezen szerződés értelmében a város minden évben megvizsgáltatta a nyomdát. Az 1663-ik évi ily vizsgálat után **Karancsi Györgynek** lön átadva a nyomdai ház a müszerekkel együtt. Karancsi után, a XVII-dik század végeig **Rozsnyai János, Töltési István** és **Kassai Pál** nyomdászok tünnek fel. Közülök Töltési Istvánról, a debreceni egyházmegye jegyzökönyvében, azon érdekes bejegyzést találjuk, hogy öt a debreceni föbiró fogságra vettette azon az okon, mert Posaházi Jánosnak Coccejus

---

[22]) Typographi olim Petri Rhedae **domus** per arbitros aestimata est ad florenos 300; instrumenta typographica ad florenos 150; characteres jam triti ad florenos 50. Pro debito..... flor 250. **domum** senatus inhibet. Sed postmodum excontata relicta typographi de quarta matrimoniali, **domum unacum typographia senatus pro se vindicavit.** 1630. februarius 23-diki végzés ez, amely tehát azt mutatná, hogy bizonyos tartozás fejében, **ekkor** lett a typographia a város tulajdonává. Mindezek mellett .s, részemről még nem tartom teljesen tisztába hozottnak a nyomda és város közötti hajdani viszonyt. Anyi bizonyos, hogy én a XVI-dik század folyamán, legkissebb nyomát sem vettem észre annak hogy a nyomda a város tulajdona lett vólna, mert hiszen ellenkezik is ez, nem csak a Melius fent idézett panaszos nyilatkozatával, de azzal is pl. hogy Török Mihály már 1564-ben ezt nyomtatja egyik müve cimlapjára: Debrecini, editum **ex officina Michaelis Török**; 1593-ban Csáktornyai János is igy szól: **Typis Joannis Czaktornyai.** Ez egyik sem oda mutat, hogy a nyomda a városé lett vólna, legalább még ekkor.

és Cartesius ellen irott müveit ki merte nyomtatni. Ezt a debreceni biró, kétségenkivül a fentemlitett szerződés értelmében tette, melyszerént különösen theologiai müvet, a városi tanács és helybeli lelkészek elöleges tudta és beleegyezése nélkül nyomatni nem volt szabad. A debreceni egyházmegyei lelkészeknek 1685. junius 26-diki zsinata azonban, kieszközlé, a fogságra jutott nyomdász szabadon bocsáttatását. Töltési után **Kassai Pál** majd **Vince György** áll a nyomda élén, a mult század kezdete tájáig, amidön az 1704-dik évi október 21-dik napján, a II. Rákóczy Ferenc szabadság harci mozgalmai folytán egy nagy német sereg telepszik le Debrecen alatt a Tóczó melletti mezöben. A lakosok, a Rákóczy hadiparancsa folytán elhagyván a várost, a németek kedvökre pusztithattak s el is pusztitották mind a föiskolai könyvtárat, mind pedig a városi nyomdát. Az elrejtett betüket feltalálván, azokat tollakkal, porral, gazzal s mindenféle szemettel öszvekeverték, s nem csak épen ott ahol feltalálták, hanem utcákon mezökön és táborhelyeken szétszórták. Elpusztittattak mindenféle nyomdai müszerek. A sáros-pataki nyomda betüi és müszerei is, amelyek a háborus idök miatt itt voltak elrejtve, hasonló sorsra jutottak.

Természetes, hogy ily gyászos korszak után csak a városi tanács buzgósága és áldozatkészsége állithatá és szerelheté fel ujból a nyomdát amelynek élén, jelen századunk elejéig **Miskólczi Ferenc, Viski Pál, Margitai János, Kállai Gergely, Margitai István, Huszti Riskó Sámuel, Szigeti Mihály,** — a jelen század elejétöl annak közepéig pedig, **Csáthy György, Tóth Ferenc, Tóth Lajos,** és **Tóth Endre** állának, — mig nem végre jött a legujabb korszak amely egyfelöl a város elöljáróinak a nemzeti müvelödés, tudomány és irodalom iránti nemes buzgalmát és áldozatkészségét hirdeti a nyomdának kellö felszerelése által, másfelöl bizonyságot tesz, e derék intézet élén jelenleg álló szakértö ügyvezetö **Frics József** urnak kitünö képességeiről és szorgalmáról is. Egy másik debreceni nyomdának néhány évvel ezelötti létre jötte és fenállása pedig, nem csak a vállalkozási szellemnek, hanem e város és vidéke müveltségének is örvendetes emelkedését hirdeti.

Mindezeket a legközelebbi századokról s az újabb időkből, egyáltalában nem azért említém fel, mintha én teljes történelmet és szabatos nyomdászi sorozatot legtávolabbról s csak néhány vonásban is akartam volna adni, — ez jobb idők és szerencsésebb emberek feladata leend; — az én célom ez uttal csak a debreczen városi nyomdászat öskori kárpitjának némi szellöztetése vala.

Több mint háromszáz éve tehát már, miólta a nyomdászat fenáll és müködik Debreczenben! Jelenleg mintegy 118 nyomdával dicsekedhetik a két magyar haza; de e 118 nyomda közül egyetlen egy sincs amelyik oly vészes korszakokban, oly sulyos körülmények között s oly huzamos időn keresztül oly folytonosan szólgált volna a magyar nemzeti nyelv, magyar nemzeti müveltség és tudományosság s az ezzel sok időn keresztül egybe olvadva vólt magyar protestantismus ügyének, mint szolgált a debreczeni nyomda. Voltak évtizedek örökre gyászos emlékezetüek hazánk szabadságának történetében, a melyeknek sötét és viharos folyama alatt, az Erdélyen kivüli magyar hazában, a magyarnyelv s a magyar protestantismus érdekeinek szolgáló nyomda, nem vólt már másutt, csak Debreczenben, és ez nem győzhetvén a nyomor és vész idején is folytonosan müködött magyar protestáns irók müveit világra bocsátani, nagy messze külföldön Amsterdamban, Utrechtben Franekérben, Leidenben, Zürichben, Bazelben, Strassburgban, Oppenheimban, Hernbornban, Hanauban, Jénában, Lipcsében, Boroszlóban, Halleban, Wittenbergben és több más külföldi városokban nyomattak a szegény magyar protestáns irók tiszta magyar müvei is!

Azt azonban, hogy a debreczen városi nyomda azon szolgálatot tehette a magyar irodalom ügyének, amelyet tett, kitünö mértékben e város hajdani elöljáróinak lehet köszönni, mert ha az ö bölcsességök, tekintélyök, vallás és nemzetiség iránti buzgó hüségök és áldozatkészségök nem ápolta és nem védelmezte vólna e nyomdát, épen ugy elenyészett volna ez is, mint elenyésztek több magyar protestáns társai.

Századok folyamán keresztül fenállott tehát a debreczen

városi nyomda, és pedig gyakorta mint világító torony, a multak viharos tengerén élet halál közt hánykódó dicsö magyar nyelv és irodalom felett! Fenállott, és álljon is fen, az igazság és szabadság szolgálatában álló minden többi nyomdákkal együtt az élet és a sors mindenféle változásai között!

Részemről erösen hiszem, hogy a nyomdászat mai szervezetén, a véghetetlen tökélyesbülésre rendelt emberi elme, nagyszerü változtatásokat fog tenni s különösen a betüszedés rendkivül fárasztó gépies munkája, nem valami Kliegl féle, hanem annál sokkal gyökeresebb találmány által fog lényegesen egyszerübbé és könyebbé, söt mostani mivoltában mintegy feleslegessé tétetni. Bármi reformok s meglepö uj találmányok jöjjenek is azonban létre az emberi müvelödés mezején, maga a nyomdászat lényege, t. i. az emberi gondolatoknak minél többek látása elé való terjesztése és ennek nemes müvészete, mindenütt ott, ahol azt egyszer megösmerték, élni fog minden idöben és minden körülmények között s a valódi szabadság és igaz müveltség javára éljen is; mind e világnak mind az idöknek végeiglen!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

FELKÖSZÖNTŐ BESZÉD

IRTA ÉS ELMONDOTTA:

OLÁH KÁROLY

A „DEBRECZEN“ SZERKESZTŐJE

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ünnepelt Férfiak!

Már eddig is meggyözödhettetek arról, hogy e mai ünnepély nemcsak külsöleg fényes, hanem belsö jelentöségében is nagyszerü.

A külsöségek, melyek az irányotokban nyilvánuló rokonszenv és elismerés tolmácsolására szolgálnak, inkább csak jelzik, mint kifejezik az affeletti közörömet, hogy isten megengedte nektek: e nagy napot megérni.

A mai ünnepélynek **belbecse** azonban sokkal értékesebb e külsö jelvényeknél, — melyek pedig már magokban is gyönyörérzetre ragadják a lelket. . . .

Ti átéltetek egy időszakot, amely **nemzeti müvelödésünk történetének épen egyik legtündöklöbb részét** képezi.

És átéltétek azt **épen azon pályán,** mely a tudományosság s általában a mivelödés elöhaladására nemcsak nagymérvü befolyást gyakorolt, hanem valósággal **nélkülözhetlen tényezö** vala!

Átéltétek azt, mint a nyomdászat **edzett munkásai.**

Ti félszázadon át hordoztátok össze a föveny-szemeket, melyek a mivelödés roppant épületét összeilleszték s megalkották.

Ti közvetitettétek a **nemzeti tudományos miveltség szellemének világrajöttét,** nyilvánosságra jutását.

— És pedig mit érne a gyertya világa: ha az véka alá volna rejtve? —

Ti a köz- és magánviszonyokból kifolyó **örömnek és gyásznak** — mindig véresveritékkel áldozva s mindig forró érzelemmel eltelve, — félszázadon át valátok **tolmácsai!**

Pedig, mily nagyszerüek valának a nemzet és e város örömei — s mily óriásiak voltak fájdalmai is ez időszak alatt?! —

És ti edzett hösökként kibirtátok félszázadon át mind a megrenditö örömet, mind a leverö gyászt!

Áldott legyen érte az Ur neve! —

Ime, a **munka**, a **kitartás**, a **szorgalom elismerése!**

A mivelödés angyala készitett számotokra babérkoszorut!

Ime, **e város elöljárósága,** — mely a nemzeti mivelödés küzdelmeiben mindig elöljárt a nemzet jobbjai közt; —

Ime, **kartársaitok** — kik rövidebb-hosszabb ideig együtt végezték veletek a fontos munkát, mely most megkoszoruztatik; —

Ime, e **diszes közönség** — mely tudja méltányolni a munka-, a szellemi és anyagi küzdelem becsét: —

Mind — mind, **lelkesülve ismerik el érdemeiteket,** s mindnyájan áldást kivánnak továbbra is reátok!

— S engemet — a sajtó egyik igénytelen szellemi munkását ért a szerencse, hogy **az elismerés nyilvános jelvényeiül** átadjam nektek e serlegeket, melyeket pályatársaitok nyujtanak — ez örömünnepély örökemlékeiül!

Elismerés rejlik ez emlékekben ugy reátok, mint általában a sajtó munkásaira nézve!

Igyátok e serlegekből az élet elevenitö italát, a gyönyör üditö nedvét; s az általatok közvetitett mivelödés aknáiból csergedezzen serlegetekbe **a jólét kiapadhatlan forrása!**

Éljetek sokáig boldogul!

RÖGTÖNZÖTT
ALKALMI KÖLTEMÉNY.

Rohan az **Idö örök** folyása,
S a **Történet**nek nincs megállása,
S a **véges** elme, e **végtelenben**
Csak a **Má**-t láthatja a jelenben.

De ám **Kadmos** addig gondolkozott
Hogy **gondolat**ja **testté** változott,
S ez által **ma** láthatunk is sokat,
Sok ezeréves gondolatokat.

A **betü** e test! de hatalma rég,
Csak kicsiny körre szoritkozhaték
Mig nem dicső **Guttenberg** eljöve,
S a **betü** hatalma nagygyá növe.

Ö találta fel a **nyomdát, sajtót,**
S a gondolatnak tárt tágas ajtót,
Ma több **tan** repül szét **egy nap** alatt,
Mint azelőtt **egyezredév** alatt.

Debreczen a mint ezt észrevette,
Azonnal **Könyvnyomdát** épittete,
Hogy édes **nyelvünkön** a dicső **tan,**
Terjedhessen **ezerszerte** jobban.

Annak immár elmult négyszázadja,
Hogy e **nyomda** ránk áldását adja. —
Zengjünk hát dalt azoknak üdvére,
Kik nyomdászok itt már Ötven éve.

Csontos Ferencz s **László Lajos,** ketten
Részeltetvék ez isteni kegyben,
Kik Ötven év örömét fájdalmát
Kinyomtatták annyi éveken át.

Hány kegyes hiv énekel azokból,
A millió sok szép zsoltárokból,
A melyeket ők kinyomtattanak,
S nyelvünkön hét országra szóllanak.

Ti vének! kik megöregedtetek,
Im ez ünnep vagyon ti érttetek.
Áldás legyen — míg éltek — rajtatok
És szép hír-név — ha majd meghaltatok!

Adja Isten a mindent tehető,
Hogy **Frics József**—ki most ügyvezető—,
Adjon néktek még sok olyan munkát,
— Mely dicsőit — még sok éveken át.

BALKÁNYI SZABÓ LAJOS.

Alkalmi Költemény.

Rajta! Vigan zengedezzen
A dalárok éneke:
A mai nap Debreczenben
A *tudomány* ünnepe!

Rajta! Fel! Bort a pohárba, —
A mely éltet, lelkesit:
Diadalünnep van már ma!
Törjön a kedv egekig!

S a közöröm víg zajában
Szólaljon meg a zene;
Hadd ragyogjon dallamában
A *munkának* sikere!

S koszorunak fonjuk egybe
Víg kedélyünk gyöngyeit,
E koszorú hadd jelezze
E nap szép emlékeit!

S ünnepelteinknek adjuk
Ezt elismerésjelül;
— Néha, ha borongna napjuk —
Kedvök ettől felderül!

* * *

Rajta! Rajta! Fel, munkára:
A sajtó diadalára
Rögtönözzünk műnyomást!
Meglett a fáradság ára,
Ha sikerül; mert utána
Majd iszunk nagy áldomást.

A szedés kész! A keretbe,
A hasábot hirtelen be!
Igy ni! a papirt ide!
Most legott szoritsuk egybe!
A kerék járjon fel és le,
Gyorsan, gyorsan, ízibe!...

Megvan!... Ime, tessék nézni!
... A nyomás' melegét érzi
Még ugyan egy keveset;
De azért nem rosszul néz ki...
A gondviselés intézi
Munkánk': kész a versezet.

Rajta! Megy most már javában!
Egy... kettő! Csak hamarjában!
Hadd izzadjon homlokunk.
.. Egy, kettő, tiz kész példány van;
Gyors a sajtó, igy sorjában
Akármennyit nyomhatunk!

Szép a munka!... A nagy isten
Keze is segite itten...
Áldott légyen szent neve!...
Ott tündöklik másodizben
Rajta, tiszta arany szinben
Guttenbergnek szellemе!

OLÁH KÁROLY.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár